МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ

ФЕДИШИН ІРИНА БОГДАНІВНА

УДК 338.24:658.5

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Тернопіль – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Тернопільському національному технічному університеті імені Івана Пулюя Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, професор
ХАРІВ ПЕТРО СТЕПАНОВИЧ,
Тернопільський національний економічний університет Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, завідувач кафедри економіки та обліку господарської діяльності

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доктор технічних наук, професор
ПОРОХНЯ ВАСИЛЬ МИХАЙЛОВИЧ,
Запорізький класичний приватний університет Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, проректор по навчально-методичній роботі, професор кафедри економіки підприємства

кандидат економічних наук, доцент
ЧЕРКАЩИНА ЛАРИСА ОЛЕКСАНДРІВНА
Донецький інститут міського господарства державного вищого навчального закладу «Київський університет бізнесу та підприємництва» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, доцент кафедри обліку і аудиту

Захист відбудеться «28» грудня 2012 р. об $11^{\underline{00}}$ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.052.05 у Тернопільському національному технічному університеті імені Івана Пулюя за адресою: 46008, м. Тернопіль, вул. Білогірська, 2, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя за адресою: 46001, м. Тернопіль, вул. Руська, 56.

Автореферат розісланий «22» листопада 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат економічних наук, доцент О. А. Сороківська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Українські промислові підприємства недооцінили значення інноваційного потенціалу, внаслідок чого сьогодні стикаються з послабленням своїх позицій на ринках, втратою споживачів, зниженням обсягів прибутку, із зупиненням виробництва внаслідок економічної, та зрештою, інноваційної кризи.

Тенденції зростання безробіття, інфляції, зниження показників розвитку промисловості свідчать про нестабільність національної економіки. В таких умовах постановка питання про визначальний вплив інноваційного розвитку вітчизняних підприємств промисловості на кінцеві результати їх діяльності є особливо актуальною.

Серед закордонних науковців-економістів досліджують проблему впровадження інновацій на підприємствах в умовах кризи Дж. Менш, К. Перез, Р. Ед. Фрімен. Вивченням проблем фінансової кризи та її впливу на розвиток промисловості України присвячені праці сучасних вітчизняних науковців, серед яких: Бурлака В. М., Гончаров Ю. В., Мечніков Г. І., Олешко А. А., Яременко Л. та ін. Дослідженнями інновацій та їх впровадженням на підприємствах займалися такі вчені, як Андрушків Б. М., Балабанов І. Т., Горфінкель В. Я., Гречан А. П., Денисенко М. П., Денісов Є. Ф., Ілляшенко С. М., Краснокутська Н. В., Оголєва Л. Н., Порохня В. М., Фатхутдінов Р. А., Федулова І. В., Харів П. С., Черкащина Л. О.

Потребує вивчення питання визначення завдань та необхідних заходів для перетворення промисловості на конкурентоспроможну інноваційну галузь, що динамічно розвивається, а також у розробці зазначеної проблеми залишається ряд невирішених питань, які стосуються в першу чергу розробки комплексних програм виконання певної сукупності робіт (заходів), їх техніко-економічного обґрунтування, планування, виробництва, фінансування і т.п. Зазначені обставини і обумовили вибір теми та кола досліджуваних проблем.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дисертаційного дослідження узгоджується з тематикою державних, галузевих та регіональних наукових програм. Дисертаційна робота виконана з врахуванням планів науково-дослідних робіт Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя в межах науково-дослідних тем: «Удосконалення управління навчально-науково-виробничими системами в умовах суспільних та інституційних трансформацій» (державний реєстраційний № 0211U002590), де автором розроблено принципи розвитку нових інноваційних форм, і «Виявлення та облік прихованого відбору теплової енергії та води в енергомережах методами комп'ютерних технологій» (державний реєстраційний № 0110U002266), де автором розроблено алгоритм підготовки до випробування автоматичної компенсації на ПАТ «Стріла».

Мета і завдання дослідження. Основною метою є розробка, обґрунтування та оптимізація теоретичних і методичних положень, а також практичних рекомендацій щодо організаційно-економічного забезпечення інноваційного розвитку промислових підприємств.

Мета роботи обумовила відповідні завдання дослідження:

– вивчити світовий досвід, об'єктивні передумови та проблеми активізації

інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні;

– поглибити наукові дослідження форм і методів системи побудови інноваційного процесу;

– розробити методичні рекомендації щодо підвищення ефективності системи управління інноваційним розвитком, як для окремих підприємств так і для промисловості Тернопільської області у цілому;

– здійснити моделювання і прогнозування інноваційного розвитку промислових підприємств;

– розробити методику розробки цільових комплексних інноваційних програм.

Об'єктом дослідження є процеси формування, реалізації та управління інноваційною діяльністю промислових підприємств регіону.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є правове, методичне забезпечення організаційно-економічного механізму управління та активізації інноваційної діяльності промислових підприємств в умовах нестабільної економіки.

Методи дослідження. В основу методики дослідження покладено діалектний підхід до вивчення економічних процесів інноваційної діяльності, який передбачає всебічне виявлення закономірностей, тенденцій, взаємозв'язків і взаємозалежностей, що постійно здійснюються і розвиваються. Методичними засадами дисертаційної роботи є положення інноватики та інвестиційної теорії, сучасні концепції інвестиційного та інноваційного менеджменту, а також наукові праці вітчизняних і закордонних вчених. У роботі використано такі методи дослідження: *програмний, системний і функціональний*, які складають теоретичну і методичну базу досліджуваних процесів і об'єктів (у процесі дослідження теорій інноваційного розвитку та програмно-цільового підходу у впровадженні інновацій); *системний аналіз і метод порівняння, статистичний аналіз* (для вивчення тенденцій інноваційної активності країн Світу, Європи, України загалом та промислових підприємств Тернопільської області зокрема); *багатофакторний та системно-структурний аналізи* (у процесі формування методики розробки цільових комплексних інноваційних програм); *економіко-математичного моделювання та прогнозування* (для моделювання індексу обсягу виробництва продукції машинобудування з врахуванням факторів впливу; для прогнозування розвитку на інноваційній основі досліджуваних підприємств та інтегрального показника по цих підприємствах).

Інформаційну базу дослідження склали: офіційні дані Державної служби статистики України, законодавчі і нормативні акти Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, матеріали науково-дослідних інститутів, аналітичні огляди міністерств, органів державного і регіонального управління з питань інноваційного розвитку, праці провідних вчених.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у розробці, обґрунтуванні та оптимізації рішень і рекомендацій щодо вдосконалення організаційно-економічного механізму забезпечення розвитку інноваційного процесу на промислових підприємствах.

У результаті дослідження розроблено та описано нові методичні підходи, а також практичні засоби реалізації інноваційної політики, у тому числі:

вперше:

– запропоновано методику розробки цільових комплексних інноваційних програм, що передбачає оцінку і вибір наукових проблем для програмного вирішення, аналіз кон'юнктури ринку, формування комплексу цілей, розробку попереднього і розгорнутого проекту програми, визначення організаційно-економічного механізму управління формуванням і реалізацією наукової цільової програми. Ця методика дозволяє забезпечити якісну і своєчасну розробку цільових комплексних інноваційних програм та їх функціонування;

удосконалено:

– науково-теоретичні аспекти забезпечення інноваційного розвитку промислових підприємств, що відрізняється від існуючих їх розглядом як основи для програмно-цільового підходу при впровадженні інновацій. Це дає змогу проводити дослідження підприємства як цілісної комплексної системи з метою вироблення необхідної методики вирішення проблеми розвитку вітчизняного промислового виробництва;

– основні положення методики вибору ефективних напрямків розвитку інноваційної діяльності та трансформації системи організації виробництва, які відрізняються від аналогів використанням засобів моделювання і прогнозування інноваційного розвитку промислових підприємств та побудови комплексних інноваційних програм. Це дає змогу формувати механізм стабілізації діяльності промислового підприємства, галузі в умовах економічних реформ;

набули подальшого розвитку:

– дослідження етимологічного та історичного коріння концепції інновації, закономірностей та еволюції основних понять, пов'язаних з інноваційною діяльністю, що, на відміну від наявних, дозволяють здійснити обґрунтування інноваційного розвитку промисловості в умовах нестабільної економіки;

– прогнозування тенденцій розвитку промислових підприємств на інноваційній основі за допомогою економіко-математичних методів та комп'ютерних програм, що дозволить виробляти методичні рекомендації щодо підвищення системи управління інноваційним розвитком промислового підприємства і галузі загалом в умовах нестабільного ринкового середовища;

– принципи побудови цільової комплексної програми за етапами з метою чіткої структуризації процесу формування комплексної інноваційної програми, які, на відміну від інших, враховують фактори її виконання та контроль. Це дасть змогу комплексно вирішувати завдання від дослідження кон'юнктури ринку до освоєння промислового виробництва.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження визначається пропозиціями та рекомендаціями удосконалення механізмів із впровадження заходів щодо інноваційної діяльності на промислових підприємствах, в регіоні; вибором оптимізаційних моделей процесу оновлення виробництва. Висновки та рекомендації щодо розвитку промисловості регіону на основі розробленої методики формування та реалізації цільової комплексної інноваційної програми, економетричного моделювання розвитку машинобудування з врахуванням факторів впливу впроваджені у діяльність Тернопільської обласної державної адміністрації (довідка № 01/1-560 від 22.06.2012); щодо покращення організаційно-економічного забезпечення інноваційного розвитку підприємства

завдяки прогнозуванню та регулюванню інноваційного процесу через цільові комплексні наукові програми – у діяльність ТОВ «ОСП Корпорація Ватра» (довідка № 696 від 15.05.2012); щодо визначення оптимальних виробничих програм з оптимізації витрат – у діяльність ПАТ «Техінмаш» (довідка № 217 від 26.06.2012); щодо оптимізації виробництва та управління стратегічним розвитком підприємства на інноваційній основі в нестабільних економічних умовах – у діяльність ПАТ ТРЗ «Оріон» (довідка № 444/1241 від 05.09.2012). Практичні рекомендації використовуються в навчальному процесі Тернопільського торговельно-економічного коледжу для викладання дисципліни «Менеджмент» (довідка № 509 від 15.11.2012).

Особистий внесок автора. Всі наукові результати, які викладені в дисертаційному дослідженні та виносяться на захист, одержані автором особисто і знайшли відображення в опублікованих працях. Серед наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті положення, які є результатом особистого дослідження здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації, результати виконаного наукового дослідження та підходи до вирішення методичних питань щодо регулювання інноваційного процесу були представлені на конференціях: Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Інноваційний розвиток національної економіки» (Тернопіль, 2011); дев'ятій Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених, аспірантів та студентів «Менеджмент підприємницької діяльності» (Сімферополь, 2011); IV Всеукраїнській науково-технічній конференції ТНТУ ім. І.Пулюя (Тернопіль, 2011); Регіональній науково-практичній конференції «Інноваційні підходи в управлінні навчально-науково-виробничими системами в умовах суспільних та інституційних трансформацій» (Тернопіль, 2011); ІІ Міжнародній науково-методичній конференції-форумі молодих економістів кібернетиків «Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід» (Тернопіль, 2011); Всеукраїнській науково-практичній конференції пам`яті почесного професора ТНТУ, академіка НАН України Чумаченка М.Г. «Розвиток навчально-науково-виробничих комплексів в умовах трансформаційної економіки» (Тернопіль, 2012).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано в 14 наукових працях загальним обсягом 4,5 друк. арк., з яких особисто автору належать 4,1 друк. арк., у тому числі 7 статей у наукових спеціалізованих виданнях (з них 4 – у співавторстві), 7 публікацій у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, викладених на 179 сторінках, переліку використаних джерел із 192 найменувань, 3 додатків на 7 сторінках, 11 таблиць на 7 сторінках, 32 рисунків на 16 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету й основні завдання, предмет та об'єкт дослідження, теоретичну і практичну бази дослідження, відображено наукову новизну, практичне й теоретичне значення отриманих результатів.

У першому розділі «Теоретичні аспекти забезпечення інноваційного розвитку промислових підприємств» розглянуто теоретичні основи діяльності промислових підприємств; розроблено алгоритм проведення наукового дослідження проблеми інноваційного розвитку промислових підприємств в умовах нестабільної економіки; проаналізовано теорію інноваційного розвитку промислових підприємств. Запропоновано логічний потік інтегрованого дослідження промислового підприємства (рис. 1), що дозволяє розглядати підприємство як цілісну комплексну систему від виявлення початкової потенційної загрози стабільності до вироблення необхідної методики вирішення проблеми та прийняття рішень.

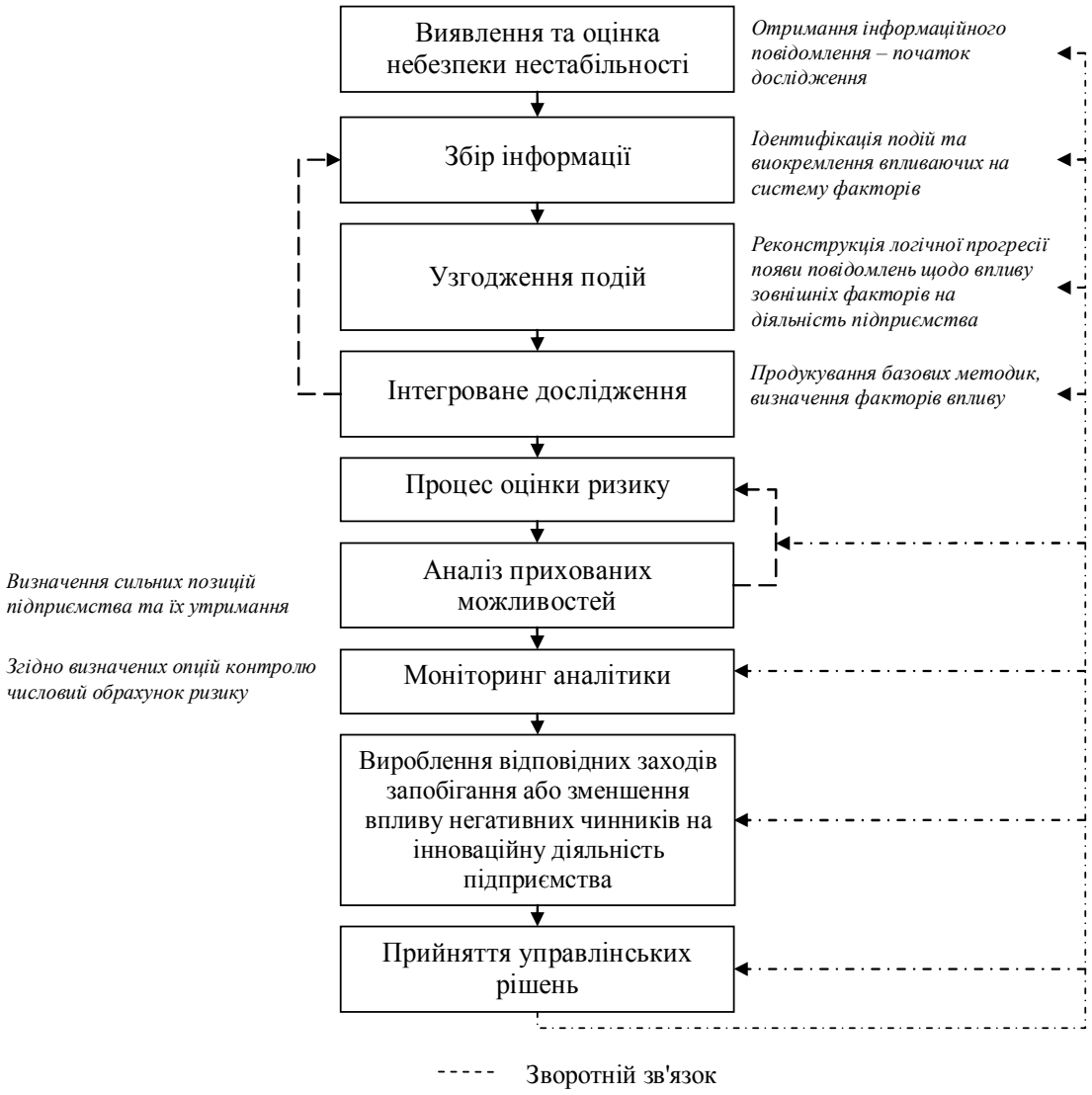

Рис. 1. Методика інтегрованого дослідження підприємства в умовах нестабільної економіки

На основі аналізу економічної літератури у сфері інноваційної діяльності підприємств в єдиному комплексному визначенні сутність поняття «інновація» уточнено та поглиблено, і запропоновано розуміти інновацію як керований процес, що повинен визначати і описувати дії та наслідки. Це результат застосування конкретних методів та інструментів, зміна, яка ендогенно генерується всередині економічної системи; нова ідея, продукт або підхід (механізм), що є абсолютно новим для споживачів і вирішує специфічні обмеження або проблеми.

Запропоновано для покращення впровадження інновацій підприємствами промисловості за умов нестабільності використовувати цільове програмування, умови застосування якого (необхідність кардинальної зміни несприятливих пропорцій, структури, тенденцій розвитку економіки та соціальної сфери, комплексність проблеми і т.д.) повністю відповідають специфіці сучасного періоду і дозволяють розглядати його як один з основних методів здійснення якісних змін соціально-економічної ситуації як на державному, регіональному та муніципальному рівнях, так і на окремих підприємствах.

У другому розділі «Аналіз інноваційного розвитку промислових підприємств та його регулювання» проаналізовано світові та вітчизняні тенденції розвитку промисловості; дано характеристику впровадження інновацій на промислових підприємствах Тернопільської області; досліджено нормативно-правове регулювання інноваційного розвитку промислових підприємств.

Статистичні дані свідчать про уповільнення зростання промисловості України та її інноваційної складової у період 2008-2010 рр. У посткризовому періоді промислове виробництво характеризується позитивною динамікою, у 2010 р. його зростання становило 11,2%. Найбільші темпи відновлення спостерігались у переробній промисловості, у сфері виробництва та розподілення електроенергії, газу та води, добувній промисловості. Проте відновлення докризових обсягів виробництва машинобудівної промисловості не відбулось.

Слід відмітити, що індекс промислового виробництва у країнах-членах Організації Економічного Співробітництва та Розвитку (ОЕСР) у період 2008-2010 рр. суттєво знизився з поступовим відновленням у 2010-2011 рр. Так, наприклад, у Франції індекс промислового виробництва у 2008 р. порівняно з 2005 р. становив 99,2%, 2010 р. – 90,8%, найбільший спад у 2009 р. – 86,5%. Німеччині не вдалося досягти докризового рівня виробництва – 105,0% порівняно із 113,8% у 2008 році. Сполучене Королівство Великобританії індекс промислового виробництва – 89,5% у 2010 р., у США індекс промислового виробництва у 2010 р. становив 94,5%. Японія демонструє повільне, проте поступове відновлення промислового виробництва – індекс розвитку промисловості у 2010 р. – 94,8% порівняно із 103,8% у 2008 р.

Частка вітчизняних промислових підприємств, які впроваджують інновації (продуктові і процесні), за останні 10 років постійно скорочується і є незначною: з 14,8% у 2000 р. до 11,5% в 2010 р. У індустріально розвинених країнах частка підприємств, які впроваджують інновації становить 70-80% загальної кількості підприємств. Знижується інноваційна активність підприємств машинобудування, що негативно впливає на конкурентоспроможність товарів галузі. Якщо у 2007 р. кількість інноваційно активних підприємств у машинобудівній промисловості становила 23,3% від їх загальної кількості, то у 2008 р. вона скоротилась до 21,2%, а у 2009 р. – до 21,1%.

Динаміка впровадження інновацій промисловими підприємствами України свідчить про незначну кількість освоєних інноваційних видів продукції за період 2003-2011 рр. порівняно із 2000-2002 р. (зменшення із 15323 найменувань у 2000 р. до 3238 найменувань у 2011 р.); проте існує позитивна тенденція збільшення кількості впроваджених нових технологічних процесів (із 1403 процесів у 2000 р. до 2510 процесів у 2011 р.) (рис. 2).

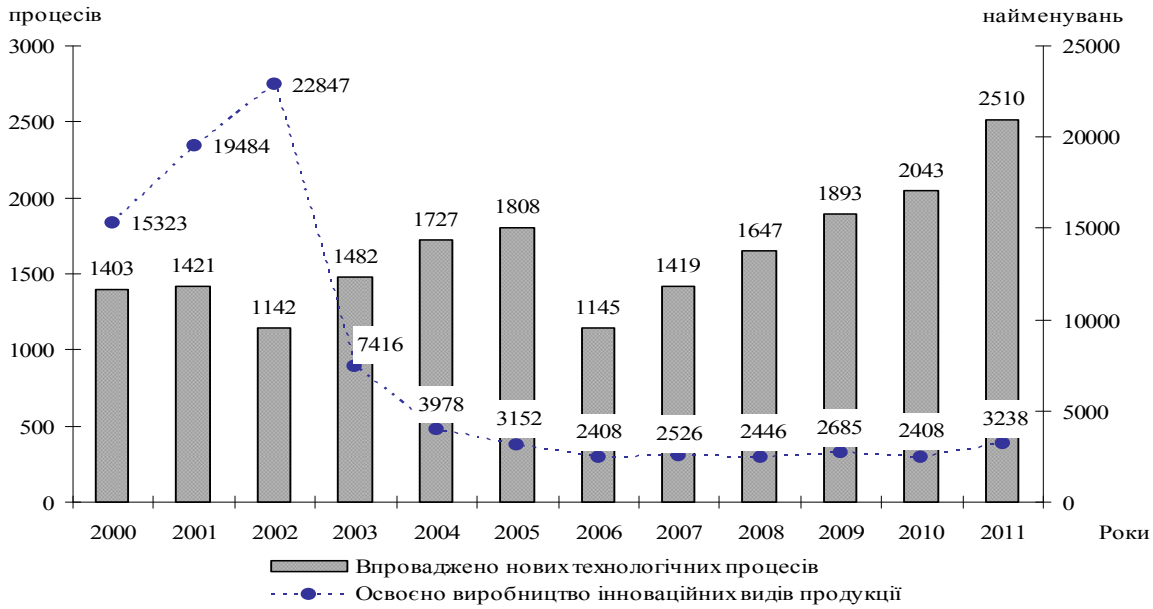

Рис. 2. Динаміка впровадження інновацій на промислових підприємствах

Низький рівень інноваційної активності за всіма основними показниками спостерігається на підприємствах промисловості Тернопільської області. Варто зауважити, що існує тенденція зменшення інвестування у добувну промисловість і збільшення його в основний капітал переробної промисловості. У 2009 р. частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі реалізованої промислової продукції становила 13,1%. У 2010 році даний показник різко впав і становив 5,6%. Статистичний аналіз свідчить про тенденцію зменшення кількості підприємств, які впроваджували інновації за останні п’ять років.

Проведено моделювання індексу обсягу виробництва продукції машинобудування з врахуванням впливу виробництва машин та устаткування, електричного та електронного обладнання, транспортних засобів та устаткування. У результаті отримано економетричну модель виду:

$$y = \alpha_0 + \alpha_1 x_1 + \alpha_2 x_2 + \alpha_3 x_3 + \varepsilon \qquad (1),$$

де у – індекс обсягу виробництва продукції машинобудування; x_1 – індекс виробництва машин та устаткування; x_2 – індекс виробництва електричного та електронного обладнання; x_3 – індекс виробництва транспортних засобів устаткування.

Застосовуючи рівняння (1) та статистичні дані індексів обсягу виробництва продукції машинобудування за видами діяльності у Тернопільській області (у % до попереднього року), отримано економетричну модель виду:

$$y = 7{,}8 + 0{,}17 x_1 + 0{,}74 x_2 + 0{,}02 x_3 \qquad (2).$$

Дана економетрична модель є адекватною (F-статистика Фішера рівне F(3,3)=19,9) і може використовуватись для моделювання досліджуваного процесу (рис. 3).

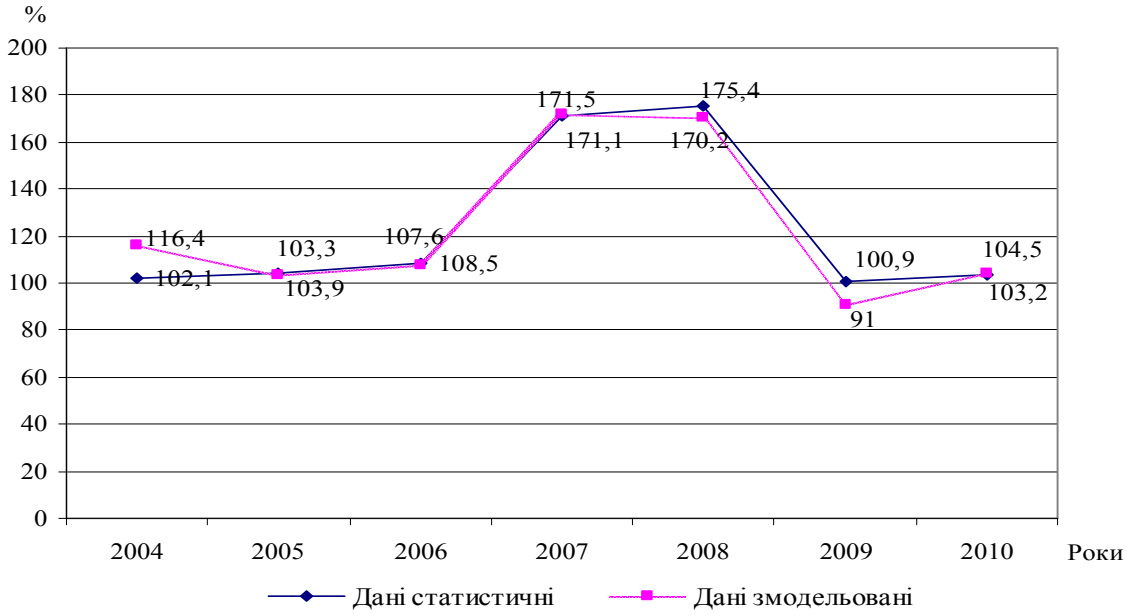

Рис. 3. Порівняння фактичного та змодельованого індексу обсягу виробництва продукції машинобудування

За допомогою моделі (2) проведено дослідження коефіцієнтів еластичності індексу обсягу виробництва продукції машинобудування y і виробництва машин та устаткування x_1, електричного та електронного обладнання x_2, транспортних засобів та устаткування x_3, які для кожного з факторів є наступними: $E_1 = 0{,}14$ – для фактора x_1, $E_2 = 0{,}78$ – для фактора x_2, $E_3 = 0{,}02$ – для фактора x_3.

Аналіз еластичності показує, що виробництво електричного та електронного обладнання на даному етапі чинить значно більший вплив на обсяги виробництва продукції машинобудування в цілому по області, ніж виробництво машин і устаткування та виробництво транспортних засобів і устаткування. Зростання індексу електричного та електронного обладнання на 10% збільшить індекс обсягу виробництва продукції машинобудування на 7,8%. Проте зростання індексу виробництва машин і устаткування на 10% збільшить індекс обсягу виробництва продукції машинобудування на 1,4%. Зростання індексу виробництва транспортних засобів та устаткування на 10% збільшить індекс обсягу виробництва продукції машинобудування лише на 0,2%

На основі результатів дослідження до негативних тенденцій розвитку промисловості області на сучасному етапі відносимо: погіршення галузевої структури промислового виробництва; невисоку частку машинобудування, яке є основою інноваційного розвитку, в загальному обсязі реалізованої продукції промисловості; невисокі темпи оновлення техніко-технологічної бази та високий рівень зношеності основних засобів; низьку інноваційну діяльність промислових підприємств.

Детальне дослідження промислових підприємств області дозволяє зробити висновок, що ПАТ «Техінмаш», ТОВ «ОСП Корпорація Ватра», ПАТ ТРЗ «Оріон» притаманна невисока інноваційна активність (табл. 1), низькі темпи відтворювальних процесів і, відповідно, високі коефіцієнти зносу основних засобів,

нерентабельне виробництво. Проведений аналіз джерел фінансування витрат на інновації досліджуваних підприємств свідчить про те, що домінуючим джерелом фінансування даних витрат є власні кошти підприємства та державні інвестиції (ТОВ «ОСП Корпорація Ватра», ПАТ ТРЗ «Оріон», ТОВ «СЕ Бортнеце – Україна»).

Таблиця 1

Основні показники інноваційної діяльності промислових підприємств Тернопільської області

№ п/п	Показники	Рік	Підприємства			
			ТОВ «ОСП Корпорація Ватра»	ПАТ ТРЗ «Оріон»	ТОВ «СЕ Бортнеце-Україна»	ПАТ «Техінмаш»
1	2	3	4	5	6	7
1	Обсяги реалізації інноваційної продукції, тис. грн.	2009	8128,0	1,5	420559,5	10
		2010	22568,8	18,4	182621,6	78
		2011	28428,8	89,2	271465,2	82,5
2	Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої товарної продукції, %	2009	12,4	0,004	99,7	0,15
		2010	20,3	0,07	93,5	1,4
		2011	20,9	0,3	99,6	0,9
3	Витрати на інновації та інноваційну діяльність, тис. грн.	2009	938,0	-	8889,0	-
		2010	815,0	169,2	1286,7	-
		2011	1504,4	422,0	48819,0	-
4	Джерела фінансування витрат на інноваційну діяльність, тис. грн.					
4.1	Власні кошти підприємства	2009	340,0	-	8889,0	-
		2010	720,0	120,2	1286,7	-
		2011	754,4	422,0	48819,0	-
4.2	Іноземні інвестиції	2009	-	-	-	-
		2010	-	-	-	-
		2011	-	-	-	-
4.3	Державні інвестиції	2009	598,0	-	-	-
		2010	95,0	49,0	-	-
		2011	750,0	-	-	-

Аналіз якісного стану законодавства України щодо регулювання інноваційного розвитку та його порівняння із законодавством країн СНД вказує на його фрагментарний характер. Це проявляється у регулюванні та координуванні лише окремих сфер інноваційного розвитку, використанні лише деяких важелів впливу з усього арсеналу заходів стимуляції, що застосовуються у світовій практиці. У цілому, аналіз законодавчої та нормативної основи для інноваційного розвитку підприємств в Україні дозволяє зробити висновок, що законодавцем були зроблені реальні кроки для формування системи правового регулювання їх діяльності.

У третьому розділі «Механізм стратегічного розвитку промислових підприємств на інноваційній основі» здійснене прогнозування інноваційного розвитку досліджуваних підприємств та подано авторську методику розробки цільових комплексних інноваційних програм (ЦКІП), що забезпечить якісне і своєчасне їх впровадження та функціонування, дасть змогу вирішити проблемні напрямки розвитку підприємства, регіону, галузі в оптимальні терміни з мінімальними затратами. На основі статистичних даних обсягів реалізації

інноваційної продукції за період з 2005 до 2011 рр. підприємств: ПАТ «Техінмаш», ТОВ «ОСП Корпорація Ватра», ПАТ ТРЗ «Оріон», ТОВ «СЕ Бортнеце – Україна» розраховано обсяги такої продукції та інтегрального показника до 2017 року в розрізі років, який найбільш достовірно характеризуватиме динаміку інноваційного розвитку промислових підприємств регіону (рис. 4).

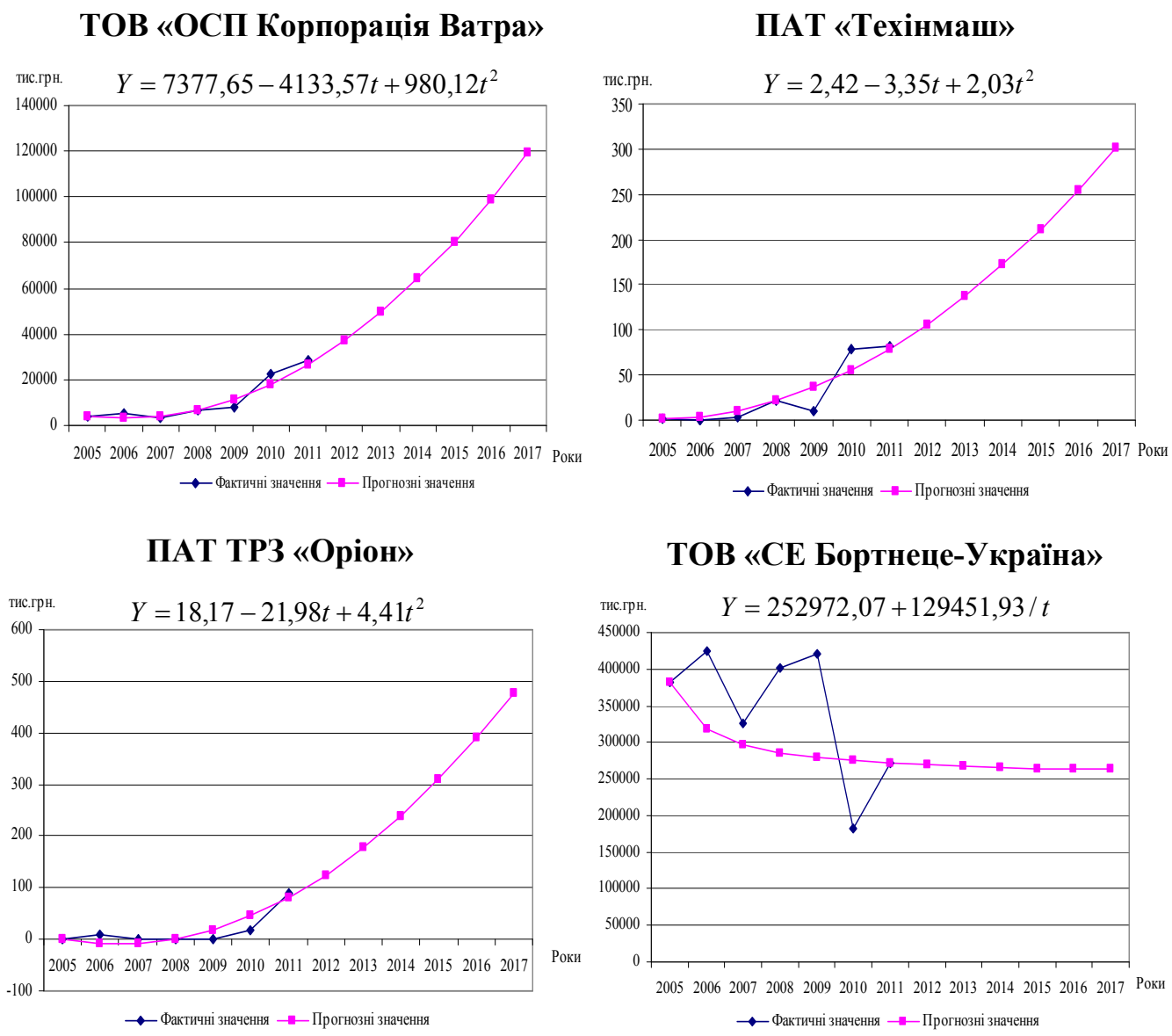

Рис. 4. Прогноз зміни обсягу реалізації інноваційної продукції досліджуваних підприємств

Обрахунки показали негативну тенденцію щодо майбутніх інтегральних обсягів інноваційної продукції підприємств-репрезентантів (рис. 5). Так, в цілому по підприємствах обсяги інноваційної продукції зменшаться із 386,7 млн. грн. у 2005 р. до 263,4 млн. грн. у 2017 р. Прогнозовані розрахунки показують, що стабілізація випуску і реалізації інноваційної продукції досягнута у 2010 році зберігатиметься до 2014 року з подальшим спадом до 2017 року. Це вказує на те, що необхідно приймати заходи адекватного менеджменту, основою якого повинна стати нами запропонована методика розробки цільової комплексної інноваційної програми та

заходи, які забезпечують розробку, функціонування та контроль за її реалізацією.

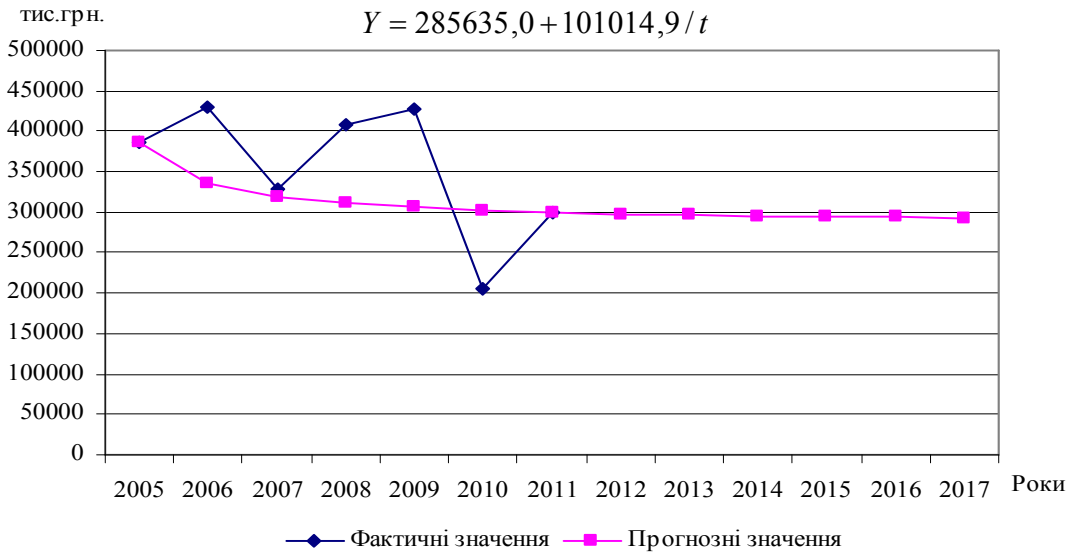

Рис. 5. Прогноз зміни інтегрального обсягу реалізації інноваційної продукції досліджуваних підприємств

У процесі дослідження встановлено, що для макро- та мікроекономічного регулювання інноваційного процесу в умовах ринкової економіки найбільш доцільно використовувати програмно-цільовий метод, який реалізується в цільових комплексних наукових програмах. Запропонована методика розробки цільових комплексних інноваційних програм передбачає ряд заходів:

1. Оцінку та вибір наукових проблем для програмного вирішення.

Технологія формування переліку науково-технічних проблем передбачає декілька етапів. На першому етапі визначається перелік найважливіших проблем державного значення, потім регіонального і галузевого рівнів. Основним інтегральним критерієм вибору проблеми на цьому етапі є актуальність.

На другому етапі вивчається попит і пропозиція на ринку, вартість програмованого проекту.

На третьому етапі необхідно створити перелік проблем, які доцільно вирішувати з допомогою наукового програмно-цільового прогнозування і управління.

На четвертому етапі визначається перелік проблем, які необхідно і можливо вирішити в плановому періоді програмно-цільовим методом, в процесі ранжування і поетапного відбору проблем із переліку одержаного на другому етапі.

2. Аналіз кон’юнктури ринку.

3. Формування комплексу цілей. Цільовий етап формування комплексу цілей включає визначення головної мети з майбутнім їх дезагрегуванням на ієрархічну множину більш конкретних цілей («Дерево цілей»).

4. Розробку попереднього і розгорнутого проекту програми включає 5 етапів:

1) орган управління програмою направляє підготовлені матеріали можливим державним і недержавним підприємствам – учасникам робіт по програмі, а також споживачам програмної продукції із запрошенням взяти участь у формуванні і реалізації програм, оголошує конкурс на найбільш ефективне вирішення проблеми;

2) визначається ринковий попит програмного проекту, його вартість, частка ринку, яка буде освоюватись, економічний ефект;

3) орган управління програмою розглядає і відбирає найбільш ефективні пропозиції, пов'язує їх комплексом цілей, визначає науково-технічні, економічні, соціальні, екологічні пріоритети, вносить корективи і розробляє декілька варіантів програми, який розсилає зацікавленим органам;

4) розробляється розгорнутий проект програми з врахуванням скорегованого;

5) визначення системи управління ЦКІП.

Структура комплексної інноваційної програми відображена на рис. 6.

Рис. 6. Структура комплексної інноваційної програми

Оцінка ефективності варіантів програми здійснюється двома шляхами:

– побудови системи економіко - математичних моделей і розрахунок варіантів по них за допомогою комп’ютерних програм;

– експертна оцінка.

Схема формування і реалізації ЦКІП, яка включає 4 етапи, зображена на рис. 7.

Рис. 7. Схема формування і реалізації ЦКІП

5. Визначення організаційно-економічного механізму управління формуванням і реалізацією наукової цільової програми. Організаційно-економічний механізм управління формуванням і реалізацією наукових програм повинен бути найоптимальнішим. Структура органів управління цільовими програмами наступна:

– керівник програми;
– наукова (координаційна) рада по управлінню, розробці і реалізації програми;
– секретаріат (робочий апарат) при керівнику і раді;
– робочі групи по підрозділах;
– експертні групи по технологічних напрямках;
– головна наукова організація;
– базові організації при широкомасштабних програмах.

Економічний механізм включає методи використання економічних важелів, виділення фінансових ресурсів, матеріально-технічних, преміювання виконавців програми (рис. 8).

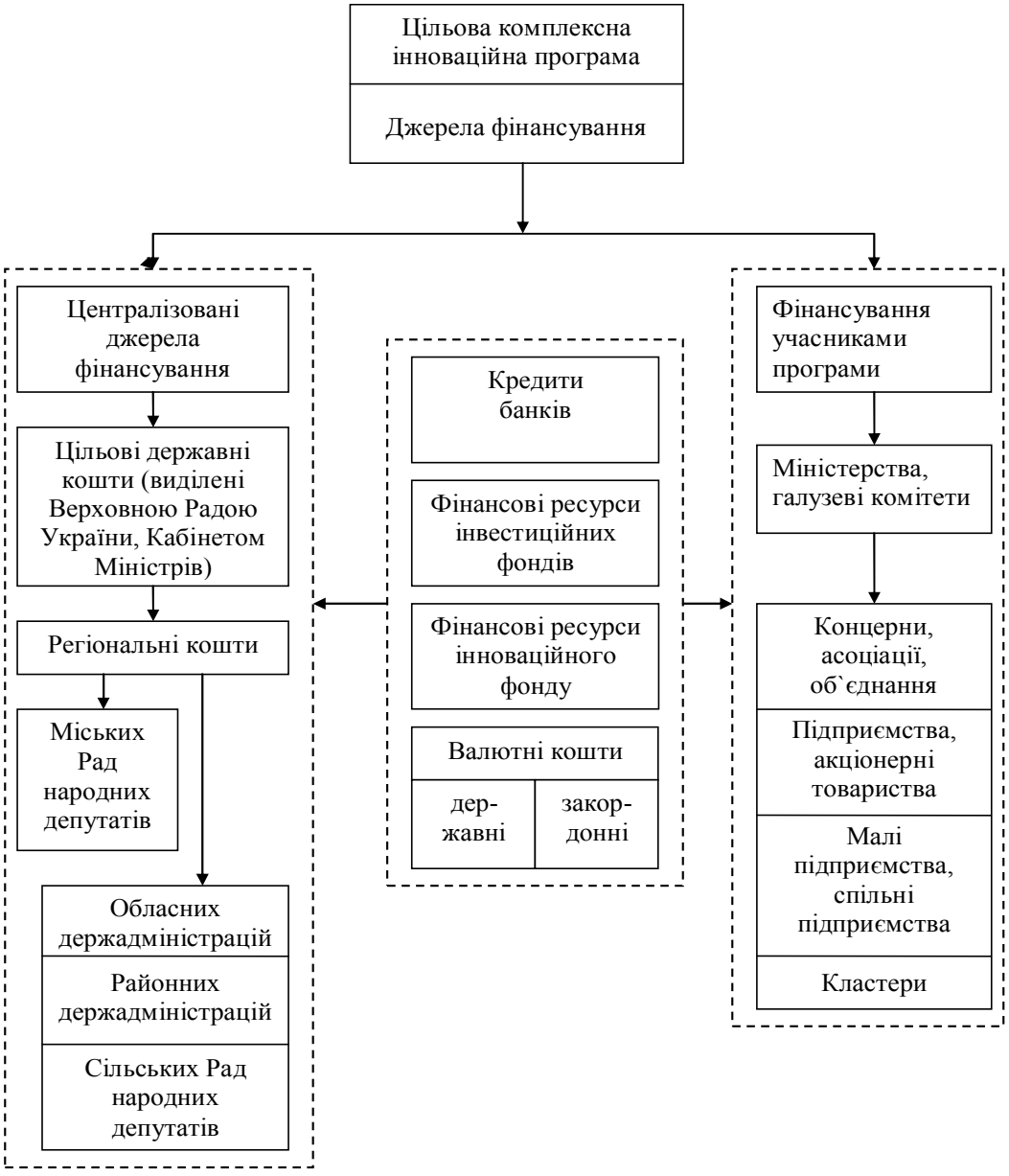

Рис. 8. Схема фінансування ЦКІП

Фінансування ЦКІП здійснюється двома способами:

– на основі оплати виконаних завдань програми із центральних джерел програмного фінансування;

– на основі фінансування заходів програми кожним учасником.

На стадії підготовки вихідного завдання на розробку програми замовник контролює:

– термін вихідного завдання;

– відповідність основних показників вихідного завдання.

На стадії формування програми орган управління програмою і головна організація здійснює контроль за:

– чіткою організацією робіт і термінами її виконання;

– збереженням методичної єдності при розробці окремих програм;

– збереженням вимог до вихідного завдання при формуванні комплексу цілей;

– ресурсним забезпеченням всіх заходів програми;

– досягненням цільових науково-технічних, економічних і соціальних показників;

– забезпеченням ув’язки заходів і основних показників з індикативним планом соціально-економічного розвитку.

Виділені наступні етапи контролю в послідовності:

– планування, що спочатку вимагає постановку цілей підприємства, які повинні бути чіткими, погодженими, реальними, сумісні одні з одними та наявними ресурсами;

– програмування: складається з метою досягнення запланованих цілей, з урахуванням внутрішніх і зовнішніх обмежень підприємства;

– оцінка результатів діяльності;

– аналіз відхилення отриманих результатів від цілей;

– здійснення корегувальних дій з метою оптимізації запланованих цілей.

Важливим чинником реалізації інноваційного розвитку промислових підприємств є інвестиції. Тенденції інвестиційного процесу свідчать, що в Україні недостатньо розвинуті венчурні капіталовкладення, державне інвестування. Власні кошти підприємств використовуються для підтримки виробництва, а не для інноваційного розвитку. Недостатньо залучаються кредити банків через їх високу вартість, інвестиції закордонних та вітчизняних інвесторів.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі узагальнено теоретичні аспекти забезпечення інноваційного розвитку промислових підприємств, проведено аналіз світових та вітчизняних тенденцій розвитку промисловості та окремих промислових підприємств, які є характерними для галузі, досліджено впровадження інновацій та правове регулювання їх інноваційного розвитку, здійснено прогнозування стратегічного розвитку промислових підприємств на інноваційній основі.

За результатами виконаного дослідження розв’язано поставлені завдання, які дають можливість зробити основні висновки:

1. Встановлено, що до даного часу недостатньо вивчені питання організаційно-економічного забезпечення інноваційного процесу, як на рівні промислових

підприємств, так і на загальнодержавному, галузевому, регіональному рівнях. У зв’язку з цим, в дисертації розглянуто сучасні методи теоретичних досліджень, чинники, на яких базується розвиток теорії та практики.

2. Вивчення положень основних теорій розвитку інноваційних процесів дає можливість оцінити реальний стан галузі і промислових підприємств різних форм власності та організаційно-економічних структур. Зокрема, дослідження впровадження інновацій на промпідприємствах України показало різке скорочення кількості інноваційно активних підприємств машинобудівної галузі у 2010 р. порівняно із 2007 р. Показано зв'язок із впровадженням інновацій на підприємстві та випуском конкурентоздатної продукції, що в свою чергу впливає на техніко-економічні показники діяльності.

3. Аналіз якісного стану законодавства України щодо регулювання інноваційного розвитку вказує на його фрагментарний характер, що є наслідком відсутності методологічних підходів. Фрагментарність проявляється у регулюванні та координуванні лише окремих сфер інноваційного розвитку та використанні лише деяких важелів впливу з усього арсеналу заходів стимулювання, який використовується у світовій практиці. Важливим напрямком в цьому питанні є програмно-цільовий метод, що певною мірою є світовою тенденцією.

4. Встановлено , що в Україні та СНД немає єдиної цілісної методики розробки і регулювання інноваційної діяльності через цільові комплексні наукові програми. Запропонована методика розробки комплексних інноваційних програм враховує:

1) оцінку і вибір наукової проблеми для програмного вирішення;

2) кон’юнктуру ринку;

3) формування комплексу цілей;

4) розробку програми;

5) визначення організаційно-економічного механізму управління програмою.

Запропонована методика забезпечить якісну і своєчасну розробку ЦКІП та її функціонування.

5. На основі статистичних даних обсягів реалізації інноваційної продукції за період з 2005 до 2011 року з використанням комп’ютерних програм здійснено розрахунки прогнозу обсягів даної продукції до 2017 року підприємств: ПАТ «Техінмаш», ТОВ «ОСП Корпорація Ватра», ПАТ ТРЗ «Оріон», ТОВ «СЕ Бортнеце – Україна» та інтегрального показника по цих підприємствах. Прогнозні розрахунки показали, що стабілізація випуску та реалізації інноваційної продукції досягнута у 2010 році і збережеться до 2014 року з подальшим спадом до 2017 року. Це вказує на необхідність використання дієвого менеджменту, основою якого повинна стати запропонована нами методика розробки ЦКІП, вдосконалення нормативно-правової бази, диверсифікація виробництва, спеціалізація та кооперація з іншими підприємствами.

6. Реалізація інноваційного розвитку промислових підприємств в умовах нестабільної економіки неможлива без залучення інвестицій. Тенденції інвестиційного процесу свідчать, що в Україні недостатньо розвинуті венчурні

капіталовкладення. Мало залучаються кредити банків через їх високу вартість, недостатнє залучення іноземних та вітчизняних інвесторів. Бюджетні кошти держава використовує на соціальні потреби та для реалізації національних, державних програм (добудови ядерних реакторів атомних станцій, дотації вугільної промисловості, розробку Чорноморського газового родовища тощо). Власні кошти підприємства використовують для підтримки виробництва, а на впровадження інновацій їх не вистачає.

Запропоновано концентрувати інвестиції на: інноваційно активних підприємствах, створенні венчурних фірм (фондів), розробці інноваційно-інвестиційної політики держави.

7. Використовуючи світовий досвід та напрацювання НАН України, запропоновано стратегічний інноваційний розвиток промислових підприємств проводити на основі створення інноваційних структур: технопарків, технополісів, науково-технічних кооперативів, промислово-інноваційних кластерів. Кластерна політика промисловості перш за все повинна бути адаптована до конкретних передумов і цільової стратегії регіону.

Розроблені заходи із активізації інноваційного процесу на промислових підприємствах, зокрема на підприємствах машинобудування, включають застосування комплексу технологій, процесів, методів, а також врахування та вирішення організаційних, економічних, правових аспектів, що розглянуті в даному дослідженні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях:

1. Федишин І.Б. Розвиток економіки на основі промислових кластерів / І.Б. Федишин / Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки, – Хмельницький, 2011 – №2, Т.1. – С. 216-221;
2. Федишин І.Б. Стратегічний розвиток економіки на інноваційній основі [Електронний ресурс] / І.Б. Федишин, Б.П. Федишин / Соціально-економічні проблеми і держава. – Тернопіль, 2011. - Вип. 1 [4]. – Режим доступу : http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11fbpnio.pdf
3. Федишин І.Б. Розвиток промислових підприємств / І.Б. Федишин, Б.П. Федишин / Інноваційна економіка. – Тернопіль : ТІ АПВ НААН, 2011. - Вип. 5 [24]. – С. 124-126;
4. Федишин І.Б. Економетричне моделювання машинобудування регіону з врахуванням факторів впливу / І.Б. Федишин / Науковий журнал «Економіка розвитку» Харківського національного економічного університету. – Харків, 2011. - №3 [59]. – С. 61-64;
5. Fedyshyn I. Relationship in General Theory of Crisis / I. Fedyshyn, B. Andrushkiv, Ju. Vovk, O. Pohajdak / Journal of International Studies. – 2011. - Vol. 4, № 1. – P. 18-25;
6. Федишин І.Б. Статистичний аналіз інноваційної діяльності промисловості регіону / І.Б. Федишин, П.С. Харів / Формування ринкової економіки в Україні: збірник наукових праць Львівського національного університету ім. І.Франка – Львів, 2011. – Вип. 25. – С. 227-231;

7. Федишин І.Б. Етимологічне походження та теоретичні засади категорії «інновація» та її класифікаційні ознаки / І.Б. Федишин / Вісник Вінницького політехнічного інституту. – Вінниця, 2012. - №3. – С. 42-47.

В інших виданнях:

8. Федишин І.Б. Машинобудівний комплекс: тенденції та шляхи виходу з кризи // Матеріали ІІ Міжнародної науково-методичної конференції-форум молодих економістів кібернетиків «Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід». – Тернопіль : ТНТУ, 2011. – С. 97-99;
9. Федишин І.Б. Забезпечення інноваційного розвитку промислових підприємств на базі залучених інвестицій // Матеріали науково-практичної конференції «Теоретичні та прикладні аспекти розвитку економіки». – Тернопіль : ТНТУ, 2011. – С. 83-85;
10. Федишин І.Б. Впровадження інновацій на промислових підприємствах в умовах економічної кризи // Менеджмент підприємницької діяльності: збірник тез доповідей дев'ятої всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів і студентів з міжнародною участю. – Сімферополь : ДИАЙПИ, 2011. – С. 175-177;
11. Федишин І.Б. Інвестиційно-інноваційний розвиток промислових підприємств // Матеріали регіональної науково-практичної конференції «Інноваційні підходи в управлінні навчально-науково-виробничими системами в умовах суспільних та інституційних трансформацій». – Тернопіль : ТНТУ, 2011. – С. 45-47;
12. Федишин І.Б. Технопарки як форма організації та розвитку економіки [Електронний ресурс] // Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Інноваційний розвиток національної економіки». Режим доступу : http://conftiapv.at.ua/publ/konferenciji_2011/section_5/tekhnoparki_jak_forma_organizaciji_ta_rozvitku_ekonomiki/11-1-0-842;
13. Федишин І.Б. Методологія розробки цільових комплексних інноваційних програм // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції пам`яті почесного професора ТНТУ, академіка НАН України Чумаченка М.Г. «Розвиток навчально-науково-виробничих комплексів в умовах трансформаційної економіки». – Тернопіль : ТНТУ, 2012. – С. 16-17;
14. Федишин І.Б. Основи інноваційної політики в умовах нестабільної економіки // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Особливості організації менеджменту інноваційної діяльності в умовах регіону». - Тернопіль : ТНТУ, 2009. – С. 178-185.

АНОТАЦІЯ

Федишин І. Б. «Інноваційний розвиток промислових підприємств в умовах нестабільної економіки». – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. – Тернопіль, 2012.

Дисертація присвячена науковому обґрунтуванню та оптимізації теоретичних та методичних положень, а також практичних рекомендацій щодо організаційно-економічного забезпечення інноваційного розвитку промислових підприємств в умовах нестабільної економіки. У роботі проведено дослідження концепції інновації, закономірностей та еволюції основних понять, пов'язаних з інноваційною діяльністю; здійснено аналіз світових та вітчизняних тенденцій діяльності промислових підприємств та подано оцінку стану інноваційного розвитку промислових підприємств регіону. Здійснено прогнозування тенденцій розвитку промислових підприємств на інноваційній основі.

Запропоновано методику розробки цільових комплексних інноваційних програм, що передбачає оцінку і вибір наукових проблем для програмного вирішення, аналіз кон'юнктури ринку, формування комплексу цілей, розробку попереднього і розгорнутого проекту програми, визначення організаційно-економічного механізму управління формуванням і реалізацією наукової цільової програми.

Ключові слова: нестабільна економіка, економетрична модель, інновації, програмно-цільовий метод, цільова комплексна інноваційна програма, промисловий кластер, венчурні фонди, регіональна інноваційна система.

АННОТАЦИЯ

Федишин И. Б. «Инновационное развитие промышленных предприятий в условиях нестабильной экономики». - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 - Экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Тернопольский национальный технический университет имени Ивана Пулюя. – Тернополь, 2012.

Диссертация посвящена научному обоснованию и оптимизации теоретических и методических положений, а также практических рекомендаций по организационно-экономическому обеспечению инновационного развития промышленных предприятий в условиях нестабильной экономики. В работе проведено исследование концепции инновации, закономерностей и эволюции основных понятий, связанных с инновационной деятельностью; осуществлен анализ мировых и отечественных тенденций деятельности промышленных предприятий и дана оценка состояния инновационного развития промышленных предприятий региона. Осуществлено прогнозирование тенденций развития промышленных предприятий на инновационной основе.

Предложена методика разработки целевых комплексных инновационных программ, что предусматривает оценку и выбор научных проблем для программного решения, анализ конъюнктуры рынка, формирование комплекса целей, разработку предварительного и развернутого проекта программы, определение организационно-экономического механизма управления формированием и реализацией научной целевой программы.

Ключевые слова: нестабильная экономика, эконометрическая модель, инновации, программно-целевой метод, целевая комплексная инновационная программа, промышленный кластер, венчурные фонды, региональная инновационная система.

SUMMARY

Fedyshyn I. B. "Innovative development of industrial enterprises in the unstable economy." – Manuscript.

The thesis for the degree of candidate of economic sciences, specialty 08.00.04 – Economics and management of enterprises (by the fields of economic activity). – Ternopil Ivan Puluj National Technical University. – Ternopil, 2012.

The thesis is devoted to the scientific grounding and optimization of theoretical and methodological principles, and practical recommendations for organizational and economic support of industrial enterprises innovative development in unstable economy. The paper studies the concept of innovation, patterns and evolution of basic concepts related to innovation, analyzes global and national tendencies of industrial activities and assesses present condition of innovative development of regional industrial enterprises. Prognosis of industrial enterprises innovation development tendencies are made.

The notion of economic instability is specified and is understood in this study as being imbalanced through exogenous and endogenous factors. Credit limitation, downfall of prices and demand on industrial production that took place particularly in the years 2008-2009 crisis has shaken the economic development of the country and provoked the decline of industry.

In conditions of economic instability with the aim to improve implementation of innovation by industrial enterprises the use of target programming is suggested. Method of target programming is a way of solving large and complex problems, such as the development of innovative strategies for enterprise, industry.

A detailed study of industrial enterprises leads to the conclusion that they are characterized by low innovation activity, low rates of reproduction processes and, consequently, high rates of depreciation, unprofitable production. The analysis of enterprises innovation financing sources witnesses that the dominant source of such financing are own funds and state investment.

Analysis of the law of Ukraine on regulation of innovation development and its comparison with the legislation of CIS countries indicates its fragmentary nature, which manifests itself in regulation and coordination of certain areas of innovation development and in use of some leverage with those used in the world.

A method of target complex innovative programs design which provide assessment and selection of scientific problems for software solutions, analysis of market conditions, complex targets modeling, development of preliminary and detailed project applications, organizational and economic mechanism formation and implementation of targeted research programs is suggested. The technique will ensure efficient and on time development of target complex innovative programs, program implementation and operation, will allow to solve the problem of enterprise`s and region`s development direction in optimum terms with minimal costs.

Keywords: unstable economics, econometric model, innovation, method of target programming, the target complex innovative program, industrial cluster, venture funds, regional innovation system.

Підписано до друку 16.11.2012. Формат 60×90 1/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.Умов.-друк. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Замовлення №1-1611.

* * * * *

Друк Пп. Цимбал Л. Є.
Свідоцтво про реєстрацію № 926951 від 30.07.2009 р.
м. Тернопіль, вул. Руська, 8.
тел. (0352) 522-881.